

РОЛЬ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ УКРАЇНИ ТА АВСТРАЛІЇ

У статті розглядається роль позашкільної освіти у еколого-виховному процесі та залучення школярів до вирішення проблем навколишнього середовища в Україні та Австралії.

Ключові слова: позашкільна освіта, екологічна освіта та виховання, екологічна відповідальність.

Постановка проблеми. Сучасна екологічна освіта та виховання визнаються одними із основних факторів екологізації всіх видів людської діяльності. Вони розглядаються як самостійні й нагальні проблеми, як важливі інструменти управління, головні важелі для вдосконалення моделі виробництва і споживання з урахуванням можливостей біосфери.

Вагомий внесок у вивчення проблем екологічного навчання та виховання внесли багато українських вчених та педагогів. Філософський аспект екологічного виховання розглядався у працях М.М. Кисельова [10], В.С. Крисаченка [11], Г.П. Пустовіта [20] та ін. Теоретико-методологічні основи екологічного виховання у школі відображаються в працях В.В. Червонецького [29], С.В. Шмалей [31], І.Г. Павленко [17], О.В. Крюкової [12], Г.В. Марченко [15], Я.В. Полякової [18] та ін.

В роботах Л.М. Немець [16], Н.А. Пустовіт [21] розкриті питання теорії й практики формування відповідального ставлення школярів до природи, а формування мотивів природоохоронної діяльності у молодших школярів вивчала Жук Н.В.[6], дослідженням педагогічного досвіду екологічної освіти учнів у позаурочний час у навчальних закладах західноєвропейських країн займався Г.П. Пустовіт [20].

Освіта перестала бути сферою послуг, вона є спосіб формування майбутнього нації. Виховання екологічної свідомості припускає переорієнтацію всієї системи підготовки вчителя на інтереси й потреби кожного суб'єкта виховання [26].

В свою чергу це ставить певні питання перед педагогічною наукою: необхідно починати з початкового етапу навчання, а саме – у школі – формувати екологічну освіченість школяра, яка у подальшому позначається на екологічній практичній діяльності. Саме екологічно спрямована освіта має здатність забезпечити випускників школи реальні можливості виходити у власній екологічній діяльності із аналізу зразків світової практики з метою їхнього використання у позитивному розв'язанні екологічних проблем в Україні і світі [8]. Важливу роль у вирішенні цих питань відіграє позашкільна освіта.

Отже, *актуальність* проблеми зумовлена необхідністю дослідження ефективних методів підвищення рівня поінформованості та екологічної відповідальності учнівської молоді.

Аналіз досліджень та публікацій. Роль позашкільної освіти у підвищенні умов розвитку екологічної свідомості учнівської молоді підкреслена у працях В.В. Вербицького [3], О.С. Мамешиної [14], Т.М. Гавлітіної [4] та ін.

Проблемам екологічної освіти в економічно розвинутих країнах присвячені дисертаційні дослідження: у США та євроатлантичному регіоні (В. Червонецький, 1977 р., 2007 р.) [29], Великій Британії (Н. Шкарбан, 1977 р., Г. Марченко, 2004 р., Я. Полякова, 2005 р., С. Старовойт, 2005 р.) [30, 15, 18, 25], Німеччині (В. Ломакович, 2004 р., І. Рудковська, 2005 р.) [13, 24], Франції (Н. Померанцева, 2003 р.) [19], Канаді (Є. Ріпачова, 2007 р.) [22], Росії (М. Фарнієва, 2005 р., Н. Бірюкова, 2006 р.) [28, 2].

Мета статті полягає у визначенні ролі позашкільної освіти у формуванні екологічної відповідальності школярів України та Австралії.

Відповідно до мети дослідження ставилися завдання по виявленню особливостей, спільних та відмінних рис в діяльності позашкільних організацій України і Австралії в напрямку підвищення обізнаності та екологічної відповідальності підростаючого покоління.

Екологічно відповідальна особистість – максимально можливий рівень сформованості духовності молодого людини, де головними компонентами виступають загально визнані узагальнені якості, насамперед громадянськість і патріотизм, які в сучасній теорії виховання є системо-утворюючими компонентами виховного процесу [1].

Пробудження в учнів позитивних емоцій, пов'язаних з переживанням успішності власної активної участі сприяє підвищенню ефективності формування екологічної відповідальності особистості. ..., цілісного явища, що виявляє риси духовності [7].

Білик Л.І. визначає екологічну відповідальність «як духовно-моральну якість оскільки, вимоги сучасної духовності спрямовані на індивідуалізацію особи, виявлення... неповторності, глибини особистості. Показовими індикаторами духовності можна вважати ціннісні орієнтації, міцні переконання, волю, впевненість у тому, що за активної природоохоронної діяльності ситуація має неодмінно поліпшитись" [1].

Імпульсом для створення й практичних дій позашкільних освітніх співтовариств в напрямку формування екологічної відповідальності особистості стали міжнародні документи. У 1977 р. на Міжнародній конференції (Тбілісі) завдання й мета екологічної освіти було конкретизовані:

- сприяти чіткому усвідомленню того, що суспільство розвивається за тісних взаємозв'язків усіх природних і соціальних процесів;
- забезпечити кожній людині можливість здобути знання, право, досвід і умови їх реалізації, необхідні для захисту довкілля та його поліпшення;
- розробити нові алгоритми поведінки окремої людини, груп людей і суспільства як єдиного цілого стосовно довкілля [34].

Так, у Тбіліській декларації ЮНЕСКО ЮНЕП (1978) наголошується: "Основною метою екологічної освіти для успішного прийняття окремими особами й суспільством є розуміння складного характеру природного й штучного середовища в результаті взаємодії їх біологічних, фізичних, соціальних, економічних і культурних аспектів, і придбання знань, ціннісних поглядів і практичних навичок для відповідальної й ефективної участі в попередженні й рішенні екологічних проблем, і в керуванні якістю навколишнього середовища" [36].

Визнання важливості особистої участі громадськості в створенні позитивних змін навколишнього середовища підтримане й в "Порядку денному 21": "Країни повинні сприяти й заохочувати неформальні освітні заходи на місцевому, регіональному й національному рівнях, співробітничавши й підтримуючи зусилля неформальної освіти й інших громадських організацій" [35].

Певний досвід в означеному контексті напрацьовано в Україні. Так, в 2006 році в співробітництві з Київською міською адміністрацією Всеукраїнська екологічна громадська організація (ВЕГО) "МАМА-86" почала проект "Перетворимо сміття в ресурси", метою якого стало надання жителям м. Києва доступної й достовірної інформації про розміщення пунктів прийому вторинної сировини. У рамках проекту в школах столиці були прочитані лекції, присвячені утилізації побутових відходів й видані карти розміщення пунктів прийому вторинної сировини окремо в десяти адміністративних районах Києва. На картах, які тепер поширюються в районах житлово-комунальними організаціями, а в навчальних установах – учасниками проекту, зазначені також фінансові й екологічні переваги поділу сміття [9].

Добрим прикладом екологічного виховання учнів є й діяльність ТОВ "Корпорація ЮКАС", яка першою в Україні розробила й впровадила принципово нову Систему роздільного збору твердих побутових відходів в якості вторинної сировини. В основі Системи – мережа пересувних приймальних пунктів, що легко встановлюються у безпосередній близькості до джерел утворення й збору вторинних ресурсів. Мобільність таких пунктів зменшує проблему організації перевалки відходів, сприяє оперативності вивезенню побутових відходів, а також створення безпечної санітарно-епідеміологічної обстановки в міському

середовищі. Досвід Корпорації по роздільному зборі твердих побутових відходів успішно впроваджується в школах Одеси, де збір макулатури став доброю традицією. Журнал "Шкільний кур'єр", засновником якого виступила "Корпорація ЮКАС", підтримує школи міста в цій діяльності, займає активну позицію в екологічному вихованні учнів. У такий спосіб реалізуються завдання екологічної освіти й трудового виховання підростаючого покоління, їх турботливе ставлення до природних ресурсів [23].

Формування екологічного світогляду як складової загальної культури людини є метою діяльності Всеукраїнської екологічної ліги (ВЕЛ) – неурядової громадської організації, створеної у 1997 році з досить розгалуженою структурою, яка охоплює усі регіони України.

Всеукраїнське громадське об'єднання здійснює багатогранну соціально-еколого-просвітницьку роботу, шляхом залучення різних вікових категорій населення з активною життєвою позицією в усіх куточках України, що сприяє комплексному вирішенню екологічних проблем у державі. Особлива увага приділяється екологічній освіті та вихованню школярів, залученню підростаючого покоління до активної участі у природоохоронних заходах [27].

Яскравим прикладом є проведення у 2009 році у м.Скадовськ фестивалю екологічної творчості "Свіжий вітер" у якому взяли участь діти зі шкіл району. Організатором свята стала Скадовська районна організація Всеукраїнської екологічної ліги. Учні гідно представили свої виступи у номінаціях "Екологічний театр" та "Екологічна мода", висловивши таким чином свої переконання щодо збереження довкілля та подаючи приклад іншим любити все, що нас оточує.

Гурток Скадовської гімназії підготував виступ "Паросток надії", школа №2 показала сценку на тему "Станьмо на варті власного майбутнього", школа №3 назвали виступ "Ластівка". Цікаві і повчальні історії про природу підготували учні Новомиколаївської, Красненської, Приморської, Широківської, Ленінської та Миколаївської шкіл, представивши з паперу, пластику та різного вторинного матеріалу неперевершені костюми для карнавалу, проявивши неабияку майстерність.

Заслуговує на увагу і відродження Бузкової алеї на Набережній міста Скадовська, яка була започаткована у кінці 1898 року засновником міста С. Б. Скадовським, але її практично вирубали, невідомо з яких причин. На початку березня 2009 року за ініціативою Скадовської міської ради, ради ветеранів, війни і праці та за активної участі членів Всеукраїнської дитячої спілки "Екологічна варта", Скадовської районної організації ВЕЛ, школярів, молоді, громадських організацій та просто жителів міста, бажаючих відновити традицію, було прибрано сміття та висаджено 617 саджанців бузку на символічній для міста бузковій алеї [5].

Таким чином, активізація діяльності членів позашкільних закладів природоохоронного спрямування України відіграє значну роль у посиленні пропагандистської соціально-екологічної діяльності, вихованні у молоді відповідальності за навколишнє середовище і є необхідною складовою вирішення багатьох екологічних проблем суспільства

Позашкільні освітні співтовариства, які мають істотне значення в створенні інформованого, освіченого, що відрізняється високим ступенем культури, небайдужого до проблем навколишнього середовища, суспільства, є важливим компонентом серед великого кола державних і не державних організацій, задіяних в екологічному вихованні підростаючого покоління Австралії.

Так, наприклад, Рада Північної Території "Збереження краси Австралії" (Keep Australia Beautiful Council Northern Territory), розробляє й підтримує реалізацію програм, що сприяють збереженню й захисту навколишнього середовища, а також підвищенню екологічного благополуччя й пов'язаного з ним умовами життя населення Північної Території. Однією з таких програм є "Завдання переосмислення відходів у школах 2009-2010" [32].

Ця програма спонукає школярів до обмірковування шляхів дій, які впливають на стан нашого навколишнього середовища та на можливості наступних поколінь, закликає спочатку подумати, а лише потім приймати рішення у повсякденному житті, обмірковувати

не тільки те, що ми бачимо перед собою, але і все, що ми можемо бачити, даючи оцінку повному терміну існування товарів, які ми купляємо та використовуємо, а також тому, що ми робимо із ними після використання, замислитися над такими питаннями як:

Що впливає на наші щоденні дії та поведінку?

Як кожен малий вчинок впливає на клімат та навколишнє середовище?

Як може вчитель об'єднати завдання проекту із викладанням та вивченням?

Співробітники організації вважають, що школа – це чудове місце для початку переосмислення нашої поведінки та зменшення нашого екологічного сліду, і ця програма буде застосовувати новаторський та веселий підхід для того, щоб зробити шкільні програми більш ефективними та цікавими в напрямку охорони довкілля. Головний предмет обговорення повинен стосуватися відходів та переробки, що включає таку тематику:

– "Відходи як ресурси"

– "Що станеться, якщо ми не зменшимо нашу марнотратність?"

– "Як буде виглядати ваш світ без відходів?"

– "Незвичайні шляхи іншого застосування відходів"

– "Роби як слід"

– "Ми не потрібні планеті, але вона потрібна нам"

– "Інновація – проблеск у майбутнє"

– "Відходи як мистецтво" – використання відходів у якості прикладів предметів одягу та виставок творчого мистецтва [32].

Школи, які приймають участь в цій програмі, обирають проекти за бажанням для заняття такими видами діяльності, як переробка та повторне використання макулатури, переробка алюмінію, органічних речовин, енергії та води, або діяльність, що стосується управління та популяризації природоохоронної діяльності та ознайомлюються з переліком підприємств, державних і громадських організацій та асоціацій, які консультують, підтримують та всіляко сприяють у здійсненні обраного проекту та складають план дій для виконання проекту (основні завдання; з чого потрібно починати?; які ресурси будуть необхідні?; хто буде відповідальним за проект?; строки й оцінювання дій по здійсненню проекту).

Під час здійснення природоохоронних заходів школярі діють згідно встановлених правил утилізації відходів. Прикладом є правила для участі в шкільних випробуваннях на тему "Їжа, після якої немає відходів", коли всі рештки продуктів збираються в контейнерах для використання у вигляді компосту на шкільних ділянках.

Реалізація цієї програми передбачає участь учнів в:

– австралійській програмі краси "Чисті міста". Це змагання зосереджене на кращому використанні відер для сміття, переоцінці ініціатив та програм санітарних днів, що сприяють зменшенню відходів та зміні відносин в суспільстві;

– в шкільному санітарному дні, створеному спеціально для того, щоб дозволити школярам брати участь в програмі "Приберемо в Австралії", що є частиною шкільної діяльності;

– в проектах, які сприяють чистоті шкільного подвір'я – учасники програми регулярно слідкують за їхнім парком, звітують до Ради про будь-які прояви вандалізму, збирають всі відходи, і, що найважливіше, відпочивають в парку. Протягом трьох днів в сухий період для цих учасників у Парках Пальмерстон організуються багато тематичних заходів, веселих ігор та конкурсів;

– в санітарних днях турботи за планетою;

– в санітарному дні Австралії – кожного року в цей день сотні тисяч австралійців допомагають прибирати навколишнє середовище;

– в заході "Тиждень підтримання Австралії в чистоті" – наступний захід проходитиме у серпні-вересні 2010 року.

В рамках цієї програми в шкільних закладах для наочного прикладу споруджуються міні-ферми для домашньої птиці, що надає змогу школярам вивчати можливості та

позитивні сторони тваринництва, встановлюються компостні системи з розведенням хробаків (для інтенсифікації компостування) – одного з найкращих природних переробників відходів і покращення ґрунту, які спонукають до вивчення та отримання знань про розпад, вуглецевий цикл та використання відходів від домашньої птиці у якості добрива для городів.

Заохочується збір і переробка паперу та повторне використання відходів паперу для спорудження оригінальних огорож, облагородження місць для відпочинку або створення незвичайних статуй. З метою отримання додаткових коштів для школи діти збирають алюмінієві банки, предмети з нержавіючої сталі, відпрацьовані мобільні телефони, батареї, картриджі для принтерів, люмінесцентні лампи тощо.

Беручи участь у проєкті, школярі створюють веселі презентації екологічної направленості, наприклад, вуличний театр, комедійні вистави, пісні, танці, вірші або твори мистецтва, беруть активну участь у святкових подіях "Вихідний день відходів", куди запрошується широка шкільна аудиторія для обміну досвідом, показу та участі у проєктах (Стійкість, Стратегія, Відходи, Переробка, Енергія, Вода та Мистецтво) в якості натхнення та стимулювання природоохоронної діяльності.

За результатами екологічно-спрямованої діяльності школи заповнюють звіти про виконання проєкту, які є коротким підсумком діяльності і містять відповідний додатковий матеріал, включаючи фотографії, плакати, схеми або таблиці для демонстрації:

- здійснена природоохоронна діяльність та рівень участі;
- наскільки школи змінилися та покращилися (наприклад, встановлені правила та управління);
- кількісне визначення змін (наприклад, обсяг зібраного та проданого алюмінію, зменшення використання електрики тощо);
- зв'язки з громадськістю [32].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що спільними напрямками діяльності учасників позашкільних екологічних акцій в Україні і Австралії, яка останнім часом значно активізувалася в напрямку розробки екологічних програм, є формування екологічної освіченості учнівської молоді та заохочення її до практичної природоохоронно-відповідальної діяльності.

Характерною особливістю діяльності австралійських педагогів в напрямку екологічного виховання підростаючого покоління є застосування та впровадження інноваційних та ігрових підходів у шкільних закладах з метою підвищення ефективності цілеспрямованої участі учнів та розвитку творчого потенціалу особистості у вирішенні екологічних проблем.

Істотно відрізняються підходи співтовариств Австралії, щодо об'єднання завдань проєктів з шкільними дисциплінами та залучення школярів до переосмислення вчинків, що впливають на стан навколишнього середовища, засобами безпосередньої практичної участі у роботі шкільних міні-систем з переробки відходів, активізації та популяризації екологічних ініціатив, що сприяють прийняттю обміркованих рішень щодо підвищення екологічного благополуччя.

Природоохоронна освіта співтовариств Австралії прагне бути безперервним, довгостроковим процесом на протязі всього життя, який зосереджується на цінностях, навичках і здібностях, що торкаються співтовариства у своїй практичній діяльності в напрямку позитивних екологічних змін для сталого розвитку взагалі та на територіях проживання зокрема [33].

Отже, узагальнюючи позитивний досвід позашкільних організацій в напрямку виховання природоохоронної відповідальності молоді як України так і Австралії, можна констатувати, що активна робота суспільних та професійних угруповань сприяє залученню школярів до вирішення актуальних екологічних проблем, формує відповідальне ставлення до навколишнього середовища, створює умови розвитку дослідницьких здібностей, цілеспрямованої активної позиції захисника довкілля.

Література:

1. Білик Л.І. Теоретико-методичні основи формування екологічної відповідальності студентів у системі виховної роботи вищого технічного навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Л.І. Білик. – Черкаси, 2005. – 51 с.
2. Бирюкова Н. А. Становление и развитие системы непрерывного экологического образования в России : На примере профессионального медицинского образования : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Н. А. Бирюкова. – М., 2006. – 40 с.
3. Вербицький В.В. Розвиток позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні (1925–2000 роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / В.В. Вербицький. – К., 2004. – 34 с.
4. Гавлітіна Т.М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія та методика виховання" / Т.М. Гавлітіна. – Київ, 2007. – 20 с.
5. Діти на варті природи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.skadowsk.kherson.ua/news_arhiv.
6. Жук Н.В. Формування мотивів природоохоронної діяльності у молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Вікова та педагогічна психологія" / Н.В. Жук. – Київ, 2001. – 28 с.
7. Заброцький М.М. Екологічна відповідальність як вияв духовності особистості / Михайло Михайлович Заброцький // Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення освітньої практики в системі післядипломної педагогічної освіти. – Житомир-Київ: ЖОШПО, 2006. – С.62–68.
8. Зеленов Є.А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія та методика виховання" / Є.А. Зеленов. – Луганськ, 2009. – 39 с.
9. Иващенко А. Опыт ВЭОО "МАМА-86" в сфере управления твердыми бытовыми отходами. "В будущее без мусора!" Сборник статей об успешном опыте обращения с бытовыми отходами. [редкол.: С.Ф. Слесаренко, В.А. Юрескул]. – Одесса: МАМА – 86 – Одесса, 2006. – С. 11–13.
10. Киселев Н.Н. Мировоззрение и экология / Николай Николаевич Киселев. – К.: Наукова думка, 1999. – 130 с.
11. Крисаченко В.С. Екологія. Культура. Політика : концептуальні засади сучасного розвитку / В.С. Крисаченко, М.І. Хилько. – К. : Знання, 2001. – 481 с.
12. Крюкова О.В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія та методика виховання" / О.В. Крюкова. – К., 2005. – 20 с.
13. Ломакович В. Я. Екологічна освіта учнів навчальних закладів середнього ступеня в Німеччині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / В.Я. Ломакович. – Київ, 2004. – 23с.
14. Мамешина О.С. Психологічні умови розвитку екологічної свідомості старшокласників у системі позашкільної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / О.С. Мамешина. – Київ, 2004. – 29 с.
15. Марченко Г.В. Розвиток екологічної освіти в середніх школах Великої Британії у другій половині ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Г.В. Марченко. – Київ, 2004. – 23 с.
16. Немец Л.Н. Конструктивно-географическая основа непрерывного экологического образования и воспитания личности : дис. ... кандидата географ. наук : 11.00.11 / Немец Людмила Николаевна. – Харків, 1995. – 217 с.
17. Павленко І.Г. Формування екологічної культури молодших школярів засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / І.Г. Павленко. – Луганськ, 2002. – 20 с.

18. Полякова Я.В. Використання національних традицій природокористування в екологічній освіті Великої Британії / Яна Вікторівна Полякова. – Донецьк : БСГ, – 2001. – 112 с.
19. Померанцева Н.Г. Подготовка студентов педагогических вузов Франции к экологическому воспитанию школьников : дис. ... кандидата педаг. наук : 13.00.01 / Померанцева Надежда Геннадиевна. – Москва, 2003. – 191 с.
20. Пустовіт Г.П. Філософсько-культурологічний аспект у екологічній освіті / Григорій Петрович Пустовіт // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С. 2 – 7.
21. Пустовіт Н.А. Сучасні проблеми екологічного виховання // Екологія і освіта : питання теорії та практики: матеріали четвертої міжнародної конференції. – Черкаси, 1998. – С. 13–16.
22. Рипачева Е. А.. Экологическое воспитание в России и англо-язычных странах в Великобритании и Канаде : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Е. А. Рипачева. – Санкт-Петербург, 2007. – 24 с.
23. Романова Е. Сделаем мир чище! "В будущее без мусора!" Сборник статей об успешном опыте обращения с бытовыми отходами. [редкол.: С.Ф. Слесаренок, В.А. Юрескул]. – Одесса: МАМА-86-Одесса, 2006. – 21с.
24. Рудковская И.В. Современные тенденции развития эколого-эстетического воспитания в школах Германии // Духовність особистості : методологія, теорія і практика: зб. наук. праць / гол. редактор Г.П. Шевченко. – Вип. 5. – Луганськ : Вид-во Східноукраїнського нац. ун-ту, 2004. – С. 153 – 163.
25. Старовойт С.М. Професійна підготовка фахівців з охорони та захисту навколишнього середовища у вищих навчальних закладах Великої Британії : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Старовойт Світлана Миколаївна. – К., 2005. – 230 с.
26. Суравегина И.Т. Экологии – учить! / И.Т. Суравегина // Экология и жизнь. – 2004. – № 1(36). – 32 с.
27. Толстоухов А.В. "Всеукраїнська екологічна ліга: десять років на захисті довкілля" : [Електронний ресурс] / Толстоухов А.В. – Режим доступу : <http://www.ecoleague.net>.
28. Фарниева М.Г. Детское экологическое движение в России в XX веке : Историко-педагогический анализ : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / "Общая педагогика, история педагогики и образования" / М.Г. Фарниева. – Москва, 2005. – 22 с.
29. Червонецкий В.В. Екологічна освіта учнів у школах країн європейського регіону та Північної Америки: Монографія. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – 312 с.
30. Шкарбан Н.В. Тенденции развития природоохранительного просвещения в общеобразовательных школах капиталистических стран Европы // Природоохранительное просвещение в школах капиталистических стран Европы и США : сб. науч. трудов. – М. : АПН СССР, 1977. – С. 31–57.
31. Шмалей С.В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / С.В. Шмалей. – К., 2005. – 44с.
32. Keep Australia Beautiful Council Northern Territory, 'Re-Thinking Waste-in-Schools Challenge'. – Available at: <http://www.kabq.org.au>.
33. Tilbury, D., Coleman, V., Jones, A. and MacMaster, K. (2005) A National Review of Environmental Education and its Contribution to Sustainability in Australia: Community Education – Key Findings. Canberra: Australian Government Department of the Environment and Heritage and Australian Research Institute in Education for Sustainability (ARIES).
34. UNESCO (1978) Final Report of the Tbilisi Intergovernmental Conference on Environmental Education, UNESCO, Paris.
35. United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) (1992b, Chapter 36.5) Promoting education and public awareness and training, Agenda 21, Conches: UNCED.
36. United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation (UNESCO) – United Nations Environmental Programme (UNEP) (1978) The Tbilisi Declaration. Connect. III.

Надійшло до редколегії 20. 04.2010

Шарко В.В. Роль внешкольного образования в формировании экологической ответственности школьников Украины и Австралии

В статье рассматривается роль внешкольного образования в эколого-воспитательном процессе и привлечение школьников к решению проблем окружающей в Украине и Австралии.

Ключевые слова: внешкольное образование, экологическое образование и воспитание, экологическая ответственность.

Sharko.V.V. The role of non-formal education in forming environmental responsibility of pupils of Ukrain and Australia

The role of non-formal education in ecological and educational process and the involvement of pupils in problem-solving environment in Ukraine and Australia.

Key words: non-formal education, environmental education, environmental responsibility.